

Kryteria waloryzacji Obszarów Specjalnej Ochrony

Jadwiga Gromadzka i Maciej Gromadzki

*Zakład Ornitologii PAN, Ul. Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40,
e-mail: jagagrom@stornit.gda.pl; magroma@stornit.gda.pl*

Jak wspomniano w poprzednim rozdziale, Obszary Specjalnej Ochrony (OSO) identyfikowane są na podstawie Dyrektywy Rady 79/409/EWG, inaczej nazywaną Dyrektywą Ptasią. Jednakże w dokumencie tym znajduje się tylko bardzo ogólne stwierdzenie, że jako OSO powinny być wyznaczone te obszary, które mają cechy wymienione w Artykule 4, a więc obszary, gdzie występują – w odpowiednich liczebnościach – gatunki wymienione w załączniku I Dyrektywy (Art. 4.1) i/lub gatunki regularnie występujących ptaków wędrownych, które nie są wymienione w załączniku I (Art. 4.2). Dotyczy to wszystkich okresów całorocznego cyklu życiowego ptaków, a więc okresu lęgowego, wędrownkowego i zimowego, co ma zapewnić przetrwanie interesujących nas gatunków w całym areale ich występowania.

W załączniku I znalazły się gatunki zagrożone wyginięciem, gatunki szczególnie podatne na zmiany w swoich siedliskach, gatunki uznane za rzadkie ze względu na niewielkie populacje lub ograniczone lokalne rozmieszczenie oraz inne gatunki wymagające specjalnej troski ze względu na szczególny charakter ich siedlisk. W maju 2003 roku na liście tego załącznika znajdowało się 181 gatunków i podgatunków ptaków; z tej liczby w Polsce występuje 130 gatunków, z czego 73 gatunki to gatunki lęgowe, a pozostałe (57) występują w okresie pozalęgowym. Z tych ostatnich zdecydowana większość (42) to gatunki zalatujące do Polski nieregularnie lub bardzo rzadko (Gromadzki i in. 2002). Lista gatun-

ków znajdujących się w tym załączniku ulega od czasu do czasu zmianom, np. kormoran został z niej usunięty w 1995 roku, a po rozszerzeniu Unii Europejskiej w roku 1979 o nowe państwa, lista załącznika I została uzupełniona o gatunki ptaków zgłoszone przez te państwa¹. Podobnie stało się wiosną roku 2003, kiedy to po podpisaniu Traktatu Akcesyjnego w Atenach, listę gatunków załącznika I rozszerzono o zaakceptowane przez państwa UE gatunki, zaproponowane przez państwa do Unii przystępujące². W czasie obecnych przygotowań do rozszerzenia Unii Europejskiej zgłoszono 32 gatunki lub podgatunki ptaków, wśród których znalazł się, jedyny zgłoszony przez Polskę, podgatunek biegusa zmiennego *Calidris alpina schinzii*. Z 32 gatunków zgłoszonych, tylko 14 uzyskało akceptację Dyrektoriatu Środowiska Komisji Europejskiej, które zostały włączone na wspomnianą listę. Wśród gatunków tych znalazł się, wymieniony wyżej, podgatunek biegusa zmiennego, a także 5 innych gatunków, które regularnie występują lub mogą zalatywać do Polski, a które zostały zgłoszone przez inne państwa.

Drugą grupą ptaków pozwalających na zaklasyfikowanie obszaru jako OSO są regularnie występujące wędrowne gatunki ptaków nie wymienionych w załączniku I³. Artykuł 4.2 Dyrektywy Ptasiej zaleca zwrócenie tu szczególnej uwagi na ptaki obszarów podmokłych, zwłaszcza tych o znaczeniu międzynarodowym. W praktyce są to ptaki, które na jakimś obszarze koncentrują się w znacznych ilościach, w dowolnym okresie swojego cyklu rocznego.

Dokładny opis kryteriów waloryzacji OSO znajduje się w różnych tekstach anglojęzycznych, niedostępnych powszechnie w Polsce, a także we wspomnianej w poprzednim rozdziale książce, opisującej europejskie ostoje ptaków (Heath i Evans 2000). Bazując na wieloletnich doświadczeniach *BirdLife International* zebranych przy wyznaczaniu europejskich ostoi ptaków, zdefiniowano 7 kryteriów dla potrzeb wyznaczenia terenów najważniejszych dla ptaków w krajach Unii Europejskiej (OSO). Wart wzmianki wydaje się fakt, iż kryteria stosowane przez *BirdLife International* są wykorzystywane przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości w jego orzeczeniach, w sprawach przeciwko państwom członkowskim Unii, oskarżanym o wyznaczenie niewystarczającej liczby OSO na swych terytoriach. Wyroki Trybunału wiążą się z wysokimi karami pieniężnymi, nakładanymi na poszczególne rządy.

¹ Wstawianie dodatkowych gatunków na listę załącznika I DP nie odbywa się drogą automatycznego obejmowania tą listą wszystkich gatunków, które zostają zaproponowane przez nowo wstępujące do Unii państwa lecz jest wynikiem żmudnego procesu negocjacyjnego. Na rozszerzenie listy muszą wyrazić zgodę wszystkie państwa stanowiące Unię.

² Por. Dodatek 1.

³ Por. Dodatek 2.

Siedem kryteriów służących do waloryzacji OSO odnosi się do następujących grup europejskich gatunków ptaków:

1. **Gatunki zagrożone globalnie**; ranga OSO nadawana jest tym terenom, na których występują w odpowiedniej liczbie (co najmniej 1% lęgowej populacji krajowej) gatunki zagrożone globalnie (w Polsce są to wodniczka, derkacz, podgorzałka, orlik grubodzioby, bielik, dubelt) – C1;

2. **Gatunki zagrożone w państwach Unii Europejskiej, występujące w dużych koncentracjach**, czyli gatunki lęgowe lub gatunki wędrowne z listy załącznika I opisane w Art. 4.1. Dyrektywy Ptasiej; ranga nadawana jest terenom, na których występują koncentracje gatunków zagrożonych w państwach Unii Europejskiej (występuje co najmniej 1% populacji ptaków szlaku wędrówkowego⁴ lub co najmniej 1% populacji gatunku zagrożonego w skali Unii) – C2;

3. **Gatunki wędrowne, niezagrożone w państwach Unii Europejskiej, występujące w dużych koncentracjach**, czyli gatunki z Art. 4.2. Dyrektywy Ptasiej, nie objęte załącznikiem I; ranga nadawana jest terenom, na których występują koncentracje gatunków wędrownych nie wymienionych w załączniku I (występuje co najmniej 1% populacji ptaków szlaku wędrówkowego gatunku wędrownego lub co najmniej 1% określonej populacji, np. krajowej lęgowej, krajowej zimującej itp.); kryterium to obejmuje przede wszystkim tereny wodno-błotne o znaczeniu międzynarodowym (Konwencja Ramsarska, kryterium 6) – C3;

4. **Gatunki gromadne, występujące w dużych koncentracjach**; ranga nadawana jest terenom, na których występują gatunki gromadne w określonej liczebności (występuje co najmniej 20000 osobników ptaków wodno-błotnych, jednego lub większej liczby gatunków lub/i co najmniej 10000 par jednego lub wielu wędrownych gatunków ptaków morskich; dotyczy to wszystkich okresów rocznego cyklu życiowego ptaków – okresu lęgowego, wędrówkowego i zimowego, Konwencja Ramsarska, kryterium 5) – C4;

5. **Wybrane gatunki występujące w dużych stadach podczas wędrówki**; – ranga nadawana terenom, na których wybrane gatunki występują w dużych koncentracjach podczas wędrówki (występuje regularnie na wędrówce co najmniej 5000 osobników bocianów białych, co najmniej 3000 żurawi lub co najmniej 3000 ptaków drapieżnych) – C5;

6. **Gatunki zagrożone w państwach Unii Europejskiej**; ranga nadawana jest terenom, na których występują gatunki zagrożone w państwach Unii Europejskiej (gatunki z załącznika I); poziom minimum – 1% krajowej lęgowej populacji gatunku – C6;

⁴ Szlak wędrówkowy (ang. *flyway, migration route*) to umownie przyjęty obszar, łączący lęgowiska, zimowiska i trasy przelotu wyraźnie wyodrębniających się wędrówkowych grup ptaków (Gromadzki i in. 2002).

7. Inne kryteria ornitologiczne; ranga nadawana jest terenom wyznaczonym na podstawie innych kryteriów ornitologicznych (podobnych, lecz nie równych C1-C6) – C7.

W polskiej bazie OSO-Natura 2000 zastosowano wszystkie wymienione wyżej kryteria. Kryterium C7 użyto w przypadkach gatunków z załącznika I, które:

- występują w Polsce stosunkowo licznie i w rozproszeniu, ale lokalnie nie osiągają liczebności 1% populacji krajowej (np. derkacz czy bocian biały);
- pod względem liczebności zbliżają się do progu 1%;
- są bardzo trudne do policzenia, a istnieją informacje, że na danym terenie występują w dużym zagęszczeniu (w porównaniu z innymi terenami).

Kryterium to zastosowano dla szeregu gatunków, np. dzięcioł czarny, dzięcioł średni, gąsiorek, jarząbek, jarzębatka, lerka, ortolan, świergotek polny, zimorodek, żuraw.

Po skompletowaniu wszystkich możliwych do zebrania w stosunkowo krótkim czasie danych o występowaniu ptaków i ich liczebności na konkretnych obszarach całego kraju, bazując na doświadczeniach zebranych podczas opracowywania wykazu polskich ostoi ptaków o randze europejskiej oraz na informacjach na temat wielkości populacji poszczególnych gatunków dostępnych w literaturze polskiej i europejskiej i po zastosowaniu omówionych wyżej kryteriów waloryzujących zaproponowano utworzenie 141 Obszarów Specjalnej Ochrony⁵. Połowa tych obszarów to ostoje ptasie opisane przez Heath i Evansa (2000) w książce o wszystkich europejskich ostojach ptaków. Pozostałe natomiast to tereny albo opisane wcześniej jako ostoje ptasie o randze krajowej (Gromadzki i in. 1994, Ptasie ostoje – Poradnik 2001, Gromadzki i in. 2002) albo nowe obszary, nie figurujące dotychczas na listach ostoi ptasich. Powierzchnia zaproponowanych OSO zajmuje blisko 14% terytorium Polski (bez obszarów morskich). Rozkład liczby i powierzchni OSO w poszczególnych województwach jest bardzo zróżnicowany i wynosi od 1 do 18 obszarów, zajmujących powierzchnię od 1,5% do 31% areálu województwa. Najmniejszy obszar ma powierzchnię nieco ponad 120 ha, największy prawie 360 000 ha.

W poszczególnych OSO wykazano bardzo różną liczbę gatunków kwalifikujących. W kilku przypadkach jest to zaledwie jeden gatunek, a w kilku przekracza 20 (21-41 gatunków). Najwięcej gatunków kwalifikujących stwierdzono na obszarach dolin i ujść dużych rzek (np. Biebrzy, Pilicy, Odry, Warty i Wisły) oraz w Ostoi Ińskiej (woj. zachodniopomorskie) i w Puszczy Białowieskiej (województwo pod-

⁵ Wszystkie przytaczane dane dotyczą stanu na 31.03.2003r.; por. również rozdział *Baranowski M. – Prace nad siecią Natura 2000 w Polsce.*

laskie). Spośród pięciu gatunków zagrożonych globalnie, występujących w Polsce w ilościach kwalifikujących obszar jako OSO, najczęściej zanotowano derkacza (w 31 OSO), następnie bielika (w 21 OSO), podgorzałkę (w 14 OSO), wodniczkę i dubelta (w 13 OSO), a najrzadziej orlika grubodziobego (w 2 OSO). Dla wielu gatunków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej brak jest wystarczającej informacji na temat występowania oraz liczebności i dane te powinny być uzupełnione w wyniku dalszych prac w ramach programu Natura 2000. Dotyczy to np. takich gatunków jak lerka, jarzębatka, gąsiorek czy ortolan, w niektórych okolicach dość licznie występujących, jednakże trudnych do oceny ilościowej i stosunkowo słabo reprezentowanych wśród innych gatunków występujących w OSO. Podobnie brak jest informacji dla wielu gatunków z grupy wędrownych.

Piśmiennictwo

- Gromadzki M., Błaszowska B., Chylarecki P., Gromadzka J., Sikora A., Wieloch M., Wójcik B. 2002. Sieć ostoi ptaków w Polsce. Wdrażanie dyrektywy Unii Europejskiej o ochronie dzikich ptaków. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.
- Gromadzki M., Dyrz A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje Ptaków w Polsce. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk.
- Heath M.F., Evans M.I. (eds.). 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 8). Cambridge.
- Ptasie Ostoje – Poradnik. 2001. Biuletyn programu ochrony ostoi ptaków. Wydanie specjalne. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.

Dodatek 1.

Lista gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG, występujących w Polsce. Gatunki, o które uzupełniono tę listę na podstawie zaakceptowanych przez Komisję Europejską propozycji krajów akcesyjnych (po podpisaniu traktatu akcesyjnego) wyróżniono pogrubionym drukiem; gatunki, które posłużyły do zwaloryzowania OSO (według kryteriów C2, C5, C6 i C7) zaznaczono „+”.

Nazwa łacińska**Nazwa polska**

<i>Accipiter brevipes</i>	krogulec krótkonogi
<i>Acrocephalus melanopogon</i>	tamaryszka
<i>Acrocephalus paludicola</i>	wodniczka +
<i>Aegolius funereus</i>	włochatka +
<i>Aegyptius monachus</i>	sęp kasztanowaty
<i>Alcedo atthis</i>	zimiródek +
<i>Anser erythropus</i>	gęś mała
<i>Anthus campestris</i>	świergotek polny +
<i>Aquila chrysaetos</i>	orzeł przedni +
<i>Aquila clanga</i>	orlik grubodzioby +
<i>Aquila heliaca</i>	orzeł cesarski
<i>Aquila pomarina</i>	orlik krzykliwy +
<i>Ardea purpurea</i>	czapla purpurowa +
<i>Ardeola ralloides</i>	czapla modronosa
<i>Asio flammeus</i>	sowa błotna +
<i>Aythya nyroca</i>	podgorzałka +
<i>Bonasa bonasia</i>	jarząbek +
<i>Botaurus stellaris</i>	bąk +
<i>Branta leucopsis</i>	bernikla białolica
<i>Branta ruficollis</i>	bernikla rdzawoszyja +
<i>Bubo bubo</i>	puchacz +
<i>Burhinus oedicnemus</i>	kulon +
<i>Buteo rufinus</i>	kurhannik
<i>Calandrella brachydactyla</i>	skowrończyk krótkopalcowy
<i>Calidris alpina schinzii</i>	biegus zmienny (<i>schinzii</i>) +
<i>Calonectris diomedea</i>	burzyk żółtodzioby
<i>Caprimulgus europaeus</i>	lelek +
<i>Charadrius alexandrinus</i>	sieweczka morska
<i>Charadrius morinellus</i>	mornel +
<i>Chlidonias hybridus</i>	rybitwa białowąsa +
<i>Chlidonias niger</i>	rybitwa czarna +
<i>Ciconia ciconia</i>	bocian biały +
<i>Ciconia nigra</i>	bocian czarny +
<i>Circaetus gallicus</i>	gadożer +
<i>Circus aeruginosus</i>	błotniak stawowy +
<i>Circus cyaneus</i>	błotniak zbożowy +
<i>Circus macrourus</i>	błotniak stepowy
<i>Circus pygargus</i>	błotniak łąkowy +
<i>Coracias garrulus</i>	kraska +
<i>Crex crex</i>	derkacz +
<i>Cygnus columbianus</i>	łabędź mały +
<i>Cygnus cygnus</i>	łabędź krzykliwy +

<i>Dendrocopos leucotos</i>	dzięcioł białogrzbiety +
<i>Dendrocopos medius</i>	dzięcioł średni +
<i>Dendrocopos syriacus</i>	dzięcioł białoszyi +
<i>Dryocopus martius</i>	dzięcioł czarny +
<i>Egretta alba</i>	czapla biała +
<i>Egretta garzetta</i>	czapla nadobna
<i>Elanus caeruleus</i>	kaniuk
<i>Emberiza hortulana</i>	ortolan +
Falco cherrug	raróg
<i>Falco columbarius</i>	drzemlik
<i>Falco eleonora</i>	sokół skalny
<i>Falco naumanni</i>	pustułeczka
<i>Falco peregrinus</i>	sokół wędrowny +
<i>Falco rusticolus</i>	białozór
Falco vespertinus	kobczyk
<i>Ficedula albicollis</i>	muchołówka białoszyja +
<i>Ficedula parva</i>	muchołówka mała +
<i>Gallinago media</i>	dubelt +
<i>Gavia arctica</i>	nur czarnoszyi +
<i>Gavia immer</i>	nur lodowiec
<i>Gavia stellata</i>	nur rdzawoszyi +
<i>Gelochelidon nilotica</i>	rybitwa krótkodzioba
<i>Glareola pratincola</i>	żwirowiec łąkowy
<i>Glaucidium passerinum</i>	sóweczka +
<i>Grus grus</i>	żuraw +
<i>Gyps fulvus</i>	sęp płowy
<i>Haliaeetus albicilla</i>	bielik +
<i>Hieraaetus pennatus</i>	orzełek +
<i>Himantopus himantopus</i>	szczudłak +
<i>Hydrobates pelagicus</i>	nawałnik burzowy
<i>Ixobrychus minutus</i>	bączek +
<i>Lanius collurio</i>	gąsiorek +
<i>Lanius minor</i>	dzierzba czarnoczelna +
<i>Larus genei</i>	mewa cienkodzioba
<i>Larus melanocephalus</i>	mewa czarnogłowa +
Larus minutus	mewa mała +
<i>Limosa lapponica</i>	szlamnik +
<i>Lullula arborea</i>	lerka +
<i>Luscinia svecica</i>	podróżniczek +
<i>Marmaronetta angustirostris</i>	marmurka
<i>Melanocorypha calandra</i>	kalandra szara
<i>Mergus albellus</i>	bielaczek +
<i>Milvus migrans</i>	kania czarna +
<i>Milvus milvus</i>	kania ruda +
<i>Neophron percnopterus</i>	ścierwnik
<i>Numenius tenuirostris</i>	kulik cienkodzioby
<i>Nyctea scandiaca</i>	sowa śnieżna
<i>Nycticorax nycticorax</i>	ślepowron +
<i>Oceanodroma leucorhoa</i>	nawałnik duży
<i>Otis tarda</i>	drop
<i>Oxyura leucocephala</i>	sterniczka

<i>Pandion haliaetus</i>	rybołów +
<i>Pelecanus crispus</i>	pelikan kędzierzawy
<i>Pelecanus onocrotalus</i>	pelikan różowy
<i>Pernis apivorus</i>	trzmiełojad +
<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	kormoran czubaty
<i>Phalacrocorax pygmeus</i>	kormoran mały
<i>Phalaropus lobatus</i>	płatkonóg sztyldzioby +
<i>Philomachus pugnax</i>	batalion +
<i>Phoenicopterus ruber</i>	czerwolak
<i>Picoides tridactylus</i>	dzięcioł trójpalczasty +
<i>Picus canus</i>	dzięcioł zielonosiwy +
<i>Platalea leucorodia</i>	warzęcha
<i>Plegadis falcinellus</i>	ibis kasztanowaty
<i>Pluvialis apricaria</i>	siewka złota +
<i>Podiceps auritus</i>	perkoz rogaty +
<i>Polysticta stelleri</i>	birginiak
<i>Porzana parva</i>	zielonka +
<i>Porzana porzana</i>	kropiatka +
<i>Porzana pusilla</i>	karliczka
<i>Puffinus mauretanicus</i>	burzyk balearski
<i>Recurvirostra avosetta</i>	szablodziób +
<i>Sterna albifrons</i>	rybitwa białoczelną +
<i>Sterna caspia</i>	rybitwa wielkodzioba +
<i>Sterna dougallii</i>	rybitwa różowa
<i>Sterna hirundo</i>	rybitwa rzeczna +
<i>Sterna paradisaea</i>	rybitwa popielata +
<i>Sterna sandvicensis</i>	rybitwa czubata +
<i>Strix nebulosa</i>	puszczyk mszarny
<i>Strix uralensis</i>	puszczyk uralski +
<i>Surnia ulula</i>	sowa jarzębata
<i>Sylvia nisoria</i>	jarzębatka +
<i>Tadorna ferruginea</i>	kazarka
<i>Tetrao tetrix</i>	cietrzew +
<i>Tetrao urogallus</i>	głuszc +
<i>Tringa glareola</i>	łęczak +
<i>Xenus cinereus</i>	terekia

Dodatek 2.

Gatunki ptaków z grupy tzw. wędrownych, nie wymienione w załączniku I Dyrektywy Ptasiej, które posłużyły do zwaloryzowania OSO wg kryteriów C3, C4 i C7

Nazwa łacińska	Nazwa polska
<i>Actitis hypoleucos</i>	brodziec piskliwy
<i>Anas acuta</i>	rożeniec
<i>Anas clypeata</i>	plaskonos
<i>Anas crecca</i>	cyraneczka
<i>Anas penelope</i>	świstun
<i>Anas platyrhynchos</i>	krzyżówka
<i>Anas querquedula</i>	cyranka
<i>Anas strepera</i>	krakwa
<i>Anser albifrons</i>	gęś białoczelną

<i>Anser anser</i>	gęgawa
<i>Anser fabalis</i>	gęś zbożowa
<i>Ardea cinerea</i>	czapla siwa
<i>Arenaria interpres</i>	kamusznik
<i>Aythya ferina</i>	głowienka
<i>Aythya fuligula</i>	czernica
<i>Aythya marila</i>	ogorzałka
<i>Branta canadensis</i>	bernikla kanadyjska
<i>Bucephala clangula</i>	gagoł
<i>Calidris alba</i>	piaskowiec
<i>Calidris alpina</i>	biegus zmienny
<i>Calidris canutus</i>	biegus rdzawy
<i>Calidris ferruginea</i>	biegus krzywodzioby
<i>Calidris minuta</i>	biegus malutki
<i>Cephus grylle</i>	numnik
<i>Charadrius dubius</i>	sieweczka rzeczna
<i>Charadrius hiaticula</i>	sieweczka obroźna
<i>Chlidonias leucopterus</i>	rybitwa białoskrzydła
<i>Clangula hyemalis</i>	łodówka
<i>Cygnus olor</i>	łabędź niemy
<i>Fulica atra</i>	łyśka
<i>Gallinago gallinago</i>	kszyk
<i>Gallinula chloropus</i>	kokoszka
<i>Haematopus ostralegus</i>	ostrzygojad
<i>Larus canus</i>	mewa pospolita
<i>Larus fuscus</i>	mewa żółtonoga
<i>Larus marinus</i>	mewa siodłata
<i>Larus ridibundus</i>	śmieszka
<i>Limosa limosa</i>	rycyk
<i>Melanitta fusca</i>	uhla
<i>Melanitta nigra</i>	markaczka
<i>Mergus merganser</i>	nurogęś
<i>Mergus serrator</i>	tracz długodzioby
<i>Netta rufina</i>	hełmiatka
<i>Numenius arquata</i>	kulik wielki
<i>Numenius phaeopus</i>	kulik mniejszy
<i>Phalacrocorax carbo</i>	kormoran czarny
<i>Pluvialis squatarola</i>	siewnica
<i>Podiceps cristatus</i>	perkoz dwuczuby
<i>Podiceps grisegena</i>	perkoz rdzawoszyi
<i>Podiceps nigricollis</i>	zausznik
<i>Rallus aquaticus</i>	wodnik
<i>Scolopax rusticola</i>	słonka
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	perkozek
<i>Tadorna tadorna</i>	ohar
<i>Tringa erythropus</i>	brodziec śniady
<i>Tringa nebularia</i>	kwokacz
<i>Tringa ochropus</i>	samoтник
<i>Tringa totanus</i>	krwawodziób
<i>Vanellus vanellus</i>	czajka